

ЎЗБЕКISTON RESPUBLIKASI
OLIG VA O'RTA MAHSUS
TALIM VAZIRLIGI

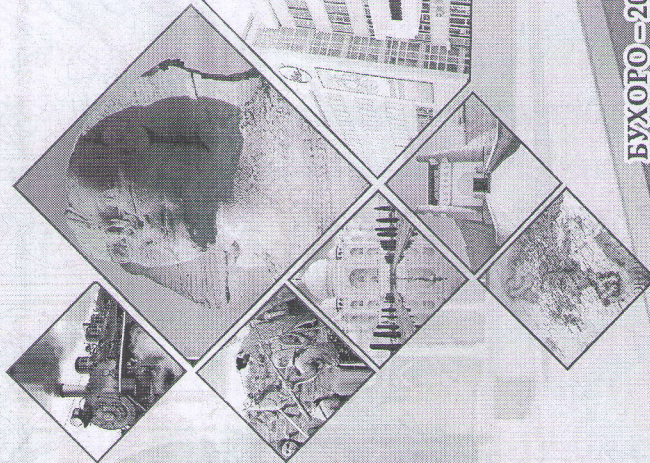

ЎЗБЕКISTON RESPUBLIKASI
OLIG VA O'RTA MAHSUS TA'LIM VAZIRLIGI
BUKHORO DAVLAT UNIVERSITETI
JAHON TARIXI KAФEDRASI

JAHON TARIXINING DOLZARF MUAMMOLARI

MAVZUSIDAGI RESPUBLIKA MIKESIDAGI ON-LAYN
ILMIY-AMALIY ANJUMAN

M A T E R I A L L A R I

BUKHORO-2020

ЎРТА АСР ҲУНАРМАНДЧИЛИК ЦЕХЛАРИ ФУҚАРОЛИК ЖАМИЯТИ ИНСТИТУТЛАРИДАН БИРИ СИФАТИДА

Сойиб Раупов

БухДУ доценти, тарих фанлари номзоди

Фуқаролик жамияти институтлари турли туман бўлиб, улар орасида фуқароларнинг ўзини-ўзи бошқариш институтлари муҳим аҳамиятга эга. Бу институтнинг шаклланиши узоқ тарихга эга бўлиб, унинг тарихий илдизларидан бири немис маданияти доирасида шакланган континентал Европа анъаналари билан боғлиқ. Эркин фуқаро пайдо бўлишига кўп жиҳатдан ўз аъзолари манфаатларини ҳимоя қиладиган ва шаҳар бошқарувига таъсир кўрсата оладиган ўрта аср ҳунармандчилик цехлари катта аҳамият касб этган. Мазкур анъананинг назарий концепцияси Гегель томонидан ишлаб чиқилган. Шу ўринда цехлар нима, улар қандай вазифани бажарган деган табиий савол туғилади. Цехлар – ҳамкасбларни йирик ер эгаларининг ҳамласидан сақлаб қолиш ва маҳсулот ишлаб чиқариш, уни сотишда ягона устунликни ўз қўлида сақлаб қолиш мақсадида, маълум касб бўйича шаҳар ҳунармандларининг бирлашмаси. Ўрта аср цехлари маълум бир ижтимоий иерархияга: уста, уста ёрдамчиси-халфа ва шогирдларга эга бўлган. Фақат устагина цехнинг тўла ҳуқуқли аъзоси ҳисобланган.

Ўрта аср ҳунармандчилик цехларининг келиб чиқиши иккинчи йирик ижтимоий меҳнат тақсимооти – ҳунармандчиликнинг деҳқончиликдан ажралиб чиқиши билан боғлиқ. Алоҳида соҳага ажралиб чиққан ҳунармандлар ўрта аср шаҳарларини пайдо бўлишига асос бўладилар ва ана шу шаҳарларда ўз цехларини тузадилар. Цехлар Италияда IX-X асрларда, Франция, Германия

ва Англияда XI-XII асрлардан бошлаб пайдо бўла бошлайди. Кўпчилик Ғарбий Европа мамлакатларида цехларининг энг тараққиёт чўққисига етган даври XIII-XV асрларга тўғри келади. Бу даврда Ўрта аср ҳунармандчилик цехлари Ғарбий Европа шаҳарларида жуда кенг тарқалди. Масалан, XIV асрда биргина Париж шаҳрида 300 дан ортиқ ҳунармандчилик цехлари бўлиб, бу цехларда 5,5 мингдан ортиқ ҳунармандлар бирлашган эди.² Цехларнинг фаолияти низом асосида ташкил этилиб, низомда усталар, халфаларнинг иш вақти, хомашё сифати, ишлаб чиқариш технологияси, тайёр буюмларнинг сифати ва миқдори, маҳсулотни сотиш жойлари ва шартлари ҳамда ҳар бир устанинг ўз устахонасида ишлатиши мумкин бўлган уста ёрдамчилари ва станокларнинг сони кўрсатиб қўйилган бўлар эди.

Цехларнинг фаолияти фақат бу билангина чекланиб қолай, балки ҳунармандларнинг шахсий, оилавий ва ижтимоий ҳаётини ҳам қамраб олиб, ҳунармандларнинг ўзига хос ўзини-ўзи бошқарувчи органи вазифасини ҳам бажарар эди.

Ҳунармандчилик цехлари ўзаро ёрдам ташкилоти вазифасини ҳам бажарган. Цехга аъзо бўлаётган ҳар бир ҳунарманд кириш бадали тўлар ва аъзо бўлгандан сўнг аъзолик бадали тўлаб борар эди. Тўпланган пулдан камтаъминланган цех аъзоларига моддий ёрдам кўрсатилар, вафот этган цех аъзоларининг дафн маросимлари ўтказилар эди.

Цехларнинг сайлаб қўйиладиган бошлиғи бўлар эди ва у одатда магистр деб юритилган. Цех аъзоларининг устав талабларига риоя қилишларини кузатиб борадиган назоратчилар фаолият кўрсатар эди. Цех аъзолари ўзларининг умумий йиғилишига тўпланиб, цех ҳаётидаги энг муҳим масаларни муҳокама қилиб борган.

ЖАҲОН ТАРИХИНИНГ ДОЛЗАРЪ МУАММОЛАРИ

Умуман олганда, цехлар хунармандларнинг ҳуқуқий ва иқтисодий мавқеларини ҳимоя қилган ва мустаҳкамлаган, XII-XV асрларда Ғарбий Европа мамлакатларининг иқтисодий тараққиётида ижобий таъсир кўрсатган. Аммо XVI-XVIII асрларга келиб, яъни капиталистик муносабатларнинг шаклланиши билан, цехлардаги регламентация тартиби тараққиётга ғов бўлган ва цехлар ўз мавқеини йўқотган.

Шуни фахр билан таъкидлаш лозимки, ўтмишда мамлакатимиз ҳудудида ҳам Ғарбий Европа хунармандчилик цехларига ўхшаш бошқарув тизими ҳукм сурган.

Юртимиз хунармандларининг бошқарув тартиби – бобо, оқсоқол, уста, халфа ва шогирддан иборат бўлиб, уларнинг ҳар бири ўзига тегишли вазифани бажарган. Бобо хунармандчилик уюшмасининг раҳбари ҳисобланиб, унинг вазифаси “Рисола (устав)да кўрсатилган тартиб-қоидаларга усталарнинг сўзсиз риояқилишларини таъминлаш, усталарнинг сифатли маҳсулот тайёрлашларини назорат этиш, уюшма аъзоларининг барча маъракаларига етакчилик қилиш, усталар ўртасида келиб чиқадиган келишмовчиликларни “Рисола”да кўрсатилган тартибда бартараф этиш, шогирднинг усталик даражасига эришганлиги учун ўтказиладиган “Бел боғлаш” маросимига бошчилик қилиш, бошқа шаҳарлардан кўчиб келган усталарни уюшмага қабул қилиш, шаҳар ҳокимияти вакиллари билан турли масалалардан музокаралар олиб бориш, харидор ва хунармандлар ўртасидаги келишмовчиликларнинг қозилик судларида кўрилишида қатнашиш кабилардан иборат бўлган. Бобо бу хизматлари учун ҳеч қандай ҳақ олмаган. Бобо ўз дўкони, халфа ва шогирдларига эга бўлиб, бошқа усталар сингари ўзмеҳнати эвазига кун кечирган.

Оқ соқол бободан кейинги ўринда турувчи уюшма раҳбари бўлиб, у бажарадиган вазифалар бобоникига қараганда кенгқамровли бўлган. Оқ соқол ҳамусталарнинг барча оилавий маърака – маросимларида иштирок этиб, уюшма аъзолари турмушининг иқтисодий-маиший томонлари билан шуғулланган.

Хунармандлар орасида келиб чиқадиган турли келишмовчиликларни бартараф этган, уста, халфа ва шогирдлар ўртасидаги муносабатларни тартибга солиб турган. Туркистон ўлкасида ўтказилган хунармандчилик маҳсулотлари кўрғазмасида, турли байрамларда усталарнинг ўз маҳсулотлари билан қатнашишларини уюштирган. Шогирднинг “Бел боғлаш” маросимини ўтказишни ташкил этган. Оқсоқол ҳам бобо сингари ушбу хизматлари учун ҳеч қандай ҳақ олмаган. Ўз навбатида, у ҳам ўз дўкони, халфа, шогирдларига эга бўлиб, хунари орқасидан кун кечирган.

Шаҳарларда муайян соҳаларда фаолият юритадиган хунармандлар ўз маҳалларини ташкил этганлар, кўп ҳолларда, айрим маҳаллаларда асосан бир касб-кородамлар-ҳамкасблар истиқомат қилган ва маҳаллалар шунга қараб номланган. Масалан, Самарқанд шаҳрида Кулолон, Заргарон, Чармгар, Шарбатдор, Сўзангарон, Тўқумдўзи, Галаосиё каби маҳаллаларда турли касбэгалариозик-овқат, ширинликлар, оила ва рўзғор буюмлари, улов анжомлари, дурадгорлик асбоблари, истеъмол учун хомашё маҳсулотларини етиштириб, харидорлар ва миждозларнинг кундалик эҳтиёжларини қондирганлар. Бундай маҳаллалар юртимизнинг барча шаҳарларида бўлган ва мамлакатимиз ижтимоий-сиёсий ҳаётида катта рол ўйнаган. Чор Россияси ва Шўролар ҳокимиятининг мустамлакачилик сиёсати оқибатида улар секин-асталик билан жамиятдаги ўз мавқеларини йўқотган.

ЖАҲОН ТАРИХИНИНГ ДОЛЗАРЪ МУАММОЛАРИ

Раупов С. Ўрта аср хунармандчилик цехлари фуқаролик жамияти институтларидан бири сифатида	126
Гаффоров Ш.С. Ирисқулов О.Ж. Жаҳон тарихида самарқанд қоғозининг ўрни	130
Тожибоев Б.М. Самарқанд қўрбошилари ва Аҳмад Заки Валидий Тўғон	135
Турақулов Б. Геннадий Кучеренко ва Самарқанд.....	140
Temirov F. U. Sadridin Ayniy ijodiyotining dunyoviy ahamiyati	147
Ҳайтов Ж. Ш. Европа минтақасидан узум янги навларининг Туркистон ўлкасига кириб келиши ва иқлимлаштирилиши тарихи	152
Бобожонов Ш.У. Зиёрат туризми тарихига бир назар	155
Айматова З.Ғ. X аср бошларида Бухоро амирлиги аҳолисининг ҳаж зиёрати.....	158
Аҳмадов О.Ш. XX аср бошларида Бухоро амирлигида анъанавий таълим-тарбия ва унинг ўзига хослиги.....	161
Болтаев Б.Б. Бухоро давлат университети музейи - маърифат маскани	165
Гадаев Ҳ.У. Чжэн Хэ (Муҳаммад) Бухоролик хитой адмирали.....	170
Кучаров Ж. Амир Темур ва Темурийлар даврида Бухоронинг ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий тараққиёти хусусида	174
Мажидов Ж. Совет давлатининг транспорт ислоҳотлари ва унинг Бухоро транспорти соҳасига таъсири. (XX асрнинг 70 йиллари)	177
Нафиддинова Х.Р. Оила никоҳ муносабатларида аёлнинг ўрни: Тарих ва бугун.....	180
Саидбобоева Г. XX аср бошида Бухорода электрлаштириш тадбирлари.....	183
Elova D.D. XX asr boshlarida Turkiston qishloq xo'jaligiga yangi texnikalarining kirib kelishi	186